

HAGYOMÁNYOK FÖLDJÉN

Tájakat néha első látásra úgy érzünk ismerősnek, mintha talán egy előbbi életünk gyermekkorának kedves világa köszöntené ránk. Másfélévtizede érzem pátriámnak Belsősomogyot. Ifjúkorom klasszikusan zordon Erdélye után: megpihentetett, elszongított. Szelíd lankái, kétségeket mulasztók, biztatók, marasztalók. Szeretem szarvast rejtegető cserfaerdőit, a hegyháti kaszálókat, a domb peremén kuporgó présházákat. Mikor őszi útjok előtt országos nagygyűlést tartanak a fecskék az országutak villanydrótjain, nekem sincsen többé maradásom. Be kell lehelnem a kicsiny szőlőhegyek fanyar othelló-illatát, látnom kell a minden viszontagságot kibíró, vad és gondozatlan noha-szőlőkertek üde-zöld szőnyegrajzát. A somogyi, diótermő falvak agyag útjaira ilyenkor már burkát vetve koppan a friss gyümölcs s gödrökbe kuporodott falucskák, tizennyolcadik század eleji, fodros-kedves barokk templomocskái izennek... Mindig akad alkalmi fuvar. Motorbiciklire kapaszkodva, gyalog, biciklin, szekéren, — egy évben egyszer, — ha itt az ősz, ez a legmagyarabb évszak, be kell járnom Koppány hajdani birodalmának a szivét.

Kisasszony napja van. Somogyi nénikék, — töpörödött Nanicák, Katicák, Treszkák, Maricák totyognak hazafelé a reggeli miséről. Mintha az idő aszalta volna s nem a nap barnította volna meg, fekete kendők alól barna képek kandikálnak ki. Mint burkából a rücskös újdíó.

Nagymisének is kéne lenni! — mondja Nanica néni s különösen néz maga elé. Megkérdem hirtelen, miért jár feketében? Ők csak úgy járnak, mindig feketében. Ha nem özvegyek, akkor is. Régen, aki elmúlt huszonöt éves, az is feketébe öltözött. Miért? Hát bizony Somogyban az a magyar asszonyok szokása. Mióta? Így volt-e mindig? Amíg emlékezni lehet, addig bizony, mindig így volt.

— De lehet, hogy törökhagyás.

Többet nem tud mondani, hiába faggatom. Mesélni kezdek neki azokról a magyar szigetekről, ahol a százötvenéves török hódoltság alatt nem volt szakadatlanul török szpahi a földesúr s ahol, mint mezei virágcsokor, úgy virít még ma is egy-egy falu asszonyainak ázsiai virágmintákat őrző, hímes, színes, tarka, vasárnapi viselete.

Hát ha olyan ruhára gondolnék, amiben még ma is járnak a kanasztáncot a népi táncosok, hát az is csak fehér, meg fekete. Különdöm a férfiaké. Elmondom neki, hogy a könyvek bizonyossága szerint a török nem engedte, hogy a magyarok kék, sárga meg piros színt viseljenek.

— Úgy izs van, — mondja az öregasszony, mintha rémlenék neki valami, Treszka néni elmosolyodik:

Ne mondd mán, hássen az csak mese! Ángyikám mondta vót a kiosi gyerekeknek a turipapot, hogy hogy járt vót a törökkel.

A turi pap (Somogyturról van szó) pedig úgy járt, — mint megtudom a mese szerint, — hogy tréfából feltette a fejére a török katona kék turbánját, aztán ezért a vakmerőségért azon nyomban törökké kellett lennie.

— De ezt a mesét csak arra mondják nálunk, hogy az ember gyereke ne akarjon páváskonni...

Somogyot hosszú időig divat volt negatívan ítélni meg, azaz a maradiság földjének tartani. Gárdonyi Géza, aki itt tanítókodott, ennek a vidéknek és lakóinak „bigottsága“, „vaskalapos-sága“, maradisága ellen rohant ki régényben, novellában, ujság-cikkben. Csokonai az iskoláztatás érdekében a „somogyi kanász“ elmaradottságát mutatta fel, harsogó, elrettentő példaként. Ez a vidék volt az, ahol a multban, — napjainkig, — „nem történt semmi!“

Igaz-e vajon ez? S ha igen, miért volt ez így? Hiszen az élet szakadatlan történések sora s akkor tetszik „nem történőnek“, ha egy-egy állapot huzamos időig fennmarad.

Valaha a Balaton tocsogói áztatták az egész Nagyberék-területét s település inkább csak dombon, vagy dombokon túl, hegyvédté völgyben keletkezett. De, ahol egyszer keletkezett, az nyilván arra igen alkalmas hely lehetett, mert szinte megszakítatlanul lakott hely maradt. Hogy hol legyen emberi település, azt a természet már a történeti idők kezdete óta kijelölte s attól eltérni, máig, senkinek eszébe sem jutott. (Ma óriási változás indult meg ezen a tájon. Termőfölddé varázsolják, mintakertészeté teszik az egész Nagyberék vidékét.)

Drávától a Badacsonyig s föl, egészen a Balaton akaratyyai csücskéig terjedt valaha Koppány birtoka. De a szíve ennek a birodalomnak az az öt, földvár erődítménnyel körülfalt katlan volt, ami ma Belsősomogy. Öt földvár kiképzést s néhol még kőépítkezés nyomait is hordozó, Kupa vezér nevét viselő hegy ismeretes e tájon, ma is.

A mai somogyi ember tudatában Kupa vezér azonos a Szent István korabeli Koppánnyal. Holott koppány szó kap-gánt, vezért jelentett, nem volt személynév s a Szent Istvánnal hadakozó kapgánnak a személyneve az újabbkori kutatások szerint Ojbarsz lett volna. A nép Kupát tartja e hely kapgán Koppányának, mintha a Kupa név csak valami mellékneve lett volna ugyanannak a vezérnek s emlékéét csodálatos módon őrzi ma is!

Somogyvárott úgy tudják (Marton János 71 éves ember közli), hogy a versengés István és Koppány között a „kúvár“ miatt kezdődött volna...

.....az úgy vót kedvezs, hogy id minden Koppány apánké

(sic!) vót, még a kűbánya is odatúl a Balatonon, osztán éppend onnand hozatta vót Koppány apánk a kűvet csónakon, hogy ide Somogyban kűvárat rakasson. De a Szent István király nem tūr-hette, meg is űzente neki, hogy nem tūrhesse, hogy Koppánynak kűvára legyék, mert neki még akkor nem vót. No ez éppen akkor vót, mikor a somogyiak egy akkora nagy pontyot fogtak vót, mint egy kisborjú. Akkor még vótak iden akkorák. A nép meg halban adózott vót Koppány apánknek, de mán azt a csuda nagy halat nem akarták vót beszolgáltatni (sic!), csupa büszkeségből. Mer ezek a somogyiak mindig vetekedtek a vámosiakkal. Somogy-vámos. Odan a Szent István királynak a vámszedői vótak az urak, aféle cselédnép. De a mi eleink soha sem vótak cselédek, hanem szabad magyarok Koppány apánk vezérlete alatt. No, hogy ók nem s nem, azt a nagy halat nem adják be, hiszen eddig is csak kis halban adóztak. Aszonták azt megsűtik s megeszik mind egyűtt, az egész, a vámosi határban, a mezón, hogy vesse szét a méreg az írígységtől azokat a vámosi királyi cselédeket. No. Koppány rálett, aszongya, mer jó ember vót az a szegényhez, nem bánom, maradjon a nagy hal a tiétek, de halljátok-e, én pártollak titeket a vámosiak ellen, osztán ti is pártoltok-e éngem az én ellenségem elen? Avval megmondta, hogy ki az ő ellensége: az Isván öcsém. A tulajdon kisöccse. Az. Mer ellenem akar az jóni a kűvár miatt. De ha ti hadra keltek velem ellene, hát én nemcsak ezt az egy nagy halat, de mind az egész adót örökre elengedem nektek. No így lett meg a nagy hadsereg Isván el-len...

Mintha még most is restelnék, hogy Koppány hadjárata nem járt sikerrel, a csata végéről nem tudnak mondát, vagy csak nem emlegetnek?

„Mongyák, — azt mondja Soma György 61 éves öreglaki gazda, — hogy Koppány apánk fejit ide szegezték vóna ki, ahun iden a vára vót, de ezt inkább a régebbi iskolások mondták, könyvek után, nem lehet az igaz, hogy éppen idehaza a saját házában... azt mi nem is hallottuk soha, pedig a régiek mindig mesélték. De az mán szinigaz, hajja, hogy az alagút ma is megvan a várhegy alatt. Innen megy egyenesen a vámosi templom kapujának. De most, hogy szőlőhegy van a várhegyen, hát parcellázták is, egy idevaló asszonynak lett a része, osztán a disznó-óla éppen a tájt van, hogy bé ne roskadjon a föld, hát eltömté jól azt a helyet, ahol az alagút nyílás van.“

Gurgel Mária, 63 éves, Öreglakon, azt is tudja, hogy a Szentescica (szentecske) forrásban, ami itt van közel „Szent István király lemosta vót a kezéről a rokonvért, mer megátkozta Koppány apánk, hogy az soha onnan le ne tisztuljon, de ő imádtá Szűz Anyánkat s megkérte, hogy adja bocsánatának jelét, mer neki úgy kellett tennie s nagyon szégyellette szegény, s hát letisztult a keze, azótától lett szent a forrás, de meg is gyógyultak sokan,

akik belémosdottak, a régi világban, mikor még ez a forrás érvényben vót“.

„Visz községben Pers Juliska 22 éves lány arról tud egy mesét — könyvből olvasta-e, úgy mesélték-e gyermekkorában, arra már nem emlékszik, — hogy:

„Visz község és Karád között lévő hegyen, a Kupa vezér hegyén egy nagy vár állott valaha. A Szent István király édesanyja, a „Sarolta“ királyné, mikor még Vajknak hívták a fiát, eljött ide, Koppányékhoz (Kupa és Koppány neki is azonos), hogy a Vajknak feleséget keressen. Itt mulattak egészen reggelig, rengeteg pénzt elszórtak(?), Koppánynak is volt két leánya, de a Saroltának egyik sem tetszett, de Koppány azért mégsem sértődött meg, hanem úgy kísérté haza Saroltát, nagy díszkísérettel, sok pénz elszórtak(?), dobszóval mentek, meg tüzes fáklyákkal és nagyapám mondta, hogy ők lettek egyszer az erdőben egy nagy fa alatt egy fazék arany pénzt, de oda kellett adni a csendőröknek.“

E néhány mondatöredékből kiviláglik, hogy (soha senki le nem jegyezte) Somogyban ma is élő hagyomány Koppány emléke. De kiderülnek érdekes, más vidékek mondáitól eltérő részleteiből más dolgok is:

„István nem tűrhette, hogy Koppány hatalmasabb legyen nála“, István kezdte, Koppány csak védekezett, Koppány *apja* volt a népnek, nem sértődött meg, mikor Sarold *elutasította* a leányait. Arról, hogy Koppány táltos lett volna, pogány módra állozott volna, nem tudnak már semmit ezek a mondatöredékek.

Öreglakon egy fiatal műszerelő — nem győz eléggé restel-
edni efféle gyerekség miatt — azt is tudja, a nagypapától hallotta mesélni, hogy Szent István járt egyszer Koppánynál „egyez-
kedni“. Az alagúton érkezett (az öreglaki Kupahegy alatt is van alagút), de nem egyeztek meg, mégis bántatlanul ment el, de egy fakupát hagyott emlékebe Koppánynak s az a fakupa ma is megvan, valahol a föld alatt színiültig arannyal telve, az lesz a szerencsés, aki azt egyszer megleli, — mondta a nagypapa, de az ifjú modern ember nevetséges dajkamesének tartja az ilyen beszédeket...

Nem hisz a mesének. De azért a töredéket ő is, általánosnak tetsző somogyi jelleggel, Koppányt mentve, szépitve, adja tovább.

Mintha e nép másként tudná, mint a történelem, vagy legalábbis másként szeretné elfogadtatni. Mintha Koppány igazát védené. Szent Istvánt az évszázadok folyamán elismerte, tisztelte is, de nem ő nőtt igazán a szívéhez az Árpádházi szentek közül.

A török hódoltság korában tudvalevően két pasa uralma alatt két hatalmas pasalik volt az országban. A nagyobbik a bu-

dai. És a budai pasalik legnagyobb, legjobban megszervezett sandzsákja (török tartomány, kerület) éppen ezt a vidéket foglalta magába. *Koppány* nevű somogyi város volt a székhelye, jól meg erősített várral, mecsettel, fürdővel, rendes várkatonasággal és fizetett zsoldosokkal, akiket akkor még nem a karakterük miatt neveztek: *martaloszoknak*, *pribékeknek*. Tulajdonságot jelző szót ezekből a hajdan egyszerű, török katonai elnevezésekből az idő és a tapasztalat formált.

A koppányi sandzsákban közel egy évszázadig mindössze két magyar földesúr volt. A többit elhurcolták török fogságba. He-lyükbe török földesurak, szpahik ültek. Azok szedették — martaló-*caikkal* — az adót ezen a népen. Délen, a Dráva felé, már a mo-*hácsi* vést megelőző időben sem találtatott magyar földesúr. Nemcsak azokat hurcolták el vagy koncolták fel, de elhajtották onnan a népet is. A kihalt vidékre ekkor telepedtek be először szerbek, kiket a történelem rácoknak nevez. A török hódoltság első éveiből fennmaradt kincstári deffterek (adókönyvek) bizonyosá-*ga* szerint Somogy lakossága akkor még színmagyar nevű. Ma negy-*ven* százalékban szláv neve van.

Milyen emlékeket őriz a mai Somogy a törökvilágból?

Egyes öregek tudják, hogy Karád falu (nevét egyébként Kop-*pány* egyik vezérértől kapta) város és székhely volt valaha. Nahát. Olyasmí lehetett, mint a járás.

Móra Ferenc kimutatta, hogy hazánkban azokon a vidékeken, ahol megszakítatlan volt, vagy egyáltalán volt török hódoltság, a a nép összehasonlíthatatlanul csunyábban káromkodik, mint ott, ahol nem volt török megszállás. És tudvalevő, hogy sehol úgy, olyan válogatott szavakkal nem tudnak káromkodni, mint sze-*gény* Somogyban. De a jó somogyiak nem tudják eme rossz ter-*mészetüknek* az okát és senki sem emlékszik rá, hogy a „rossz-*sebet*“ a töröktől tanulta volna.

Arra úgyszólván mind emlékeznek, hogy Somogyban sok vá-*ros* volt valaha. Négy dombot fedeztem fel, amit „fürdőlábának“ neveznek, anélkül, hogy a törökfürdőnek nyomát lehetnének eze-*ken* a ma békés kaszáló-darabokon. A földgrombolt, egykori faluk nevét ma hegyhátak, rétek, egy-egy birtokrésze neve őrzi. Egy hajdani falucskának a nevét írva találtam a török adókönyv-*ben*. Éppenúgy hívták, mint messze, Székelyföldön a szülőfalum-*at*: Kovászna. Ma egy „Kovásrét“ nevű legelő őrzi mindössze gyaníthatóan az emlékét.

A hódoltság alatt Somogy kedvezőbb helyzetben volt a többi vidékhez képest annyiban, hogy alig lévén magyar földesúr, nem kellett *kétfelé* adóznia, mint azoknak a vidékeknek, amelyeknek volt magyar földesuruk is. Ez a gazdaságilag kedvezőbb helyzet okozta viszont azt, hogy nem lévén sem magyar várkatonaság, sem magyar közigazgatás, kulturálisan ez a vidék a többinél sokkal jobban visszamaradt.

A mohácsi vész utáni időkben Somogyban majdnem mind elpusztultak a Szent István alapítású kolostorok. A százötven éves törökmegszállás alatt alig-alig akadt egy-egy plébánia. Mintha örök időkre rendezkedett volna be, úgy hatalmaskodott itt a török s minden várhegyen, mely valaha Koppány várát és Kupa nevét viselte: *Karád* és *Visz* között, *Öreglak* és *Somogyvár* határában, a hajdani *Fonold* hegyén új erődítményt épített.

A törökök kiűzetésekor ezeket a várakat lerombolták. De töredékeiben egy-egy rom itt-ott látható.

Megkérdeztem egy öreglaki nénit, ismeri-e a várromokat?

Hogyne ismerné, gyerekkorában odajárt játszani.

— „Vótak ott sok cserepek, mikor gyerekek vótunk odajártunk törököt játszani. Hogy az milyen játék, hát csak olyan gyerekbolondság. Vettünk nagy karókat, s amit leltünk, az összetörtük.“

A rombolás és pusztítás képezte a török fogalmát ime ma is egy Somogyban. Verset, ami a török világról szólna, egyet sem tudnak. Dehiszen balladáinkon és kevés népdalunkon kívül alig-alig van a törökről népköltészeti emlékünks s ha van is, abban igen egyetértően, kedvezőtlenül szerepel: „nagy a hasa, eszik, iszik, dölyfös, rabol“...

A somogyi ember igen családias érzésű s kis falvaiban ritkán fordul elő, hogy házas ember a más felesége után járna. De ha mégis jár, ha „nagy természete“ volna, azt mondják rá, mint a fekete ruhára, mint a maradék várromokra is: *törökchagyás*.

Elgondolkoztattott és *jelképesnek* találtam azt, hogy a legrettegettebb török szandzsáknak a *mai* neve a somogyiakat formáló két legerősebb történelmi hatásra utal.

Az egyik hatás Koppány pogány konzervativizmusa. A különállásnak, az országban országot formáló erőnek az öröksége. A másik a 150 éves török megszállás. A lázadó, a pogány, a forradalmi somogyi nép, Koppány népe, a török alatt megtanult tűrni és hallgatni és látható intézményeinek *hiányában*, emlékeibe kapaszkodni, a szájhagyományt ápolni, hogy a töröktől különvaló létét önmaga előtt ezzel is bizonyítsa.

A szabad, a lázadó koppányi nép, mely „Koppány apánknak még adót sem fizetett, hiszen elengedte, csakhogy Isván öccse ellen menjenek vele“, adózott a töröknek, úgy, ahogy a történelemben aligha adózott még nép. *Velics-Kammerer* könyvének adatai szerint fizetett a somogyi a töröknek: fej-adót, házadót, zoldos adót azaz martalóc adót, borvámot, mészárszékilletéket, szalariéket, azaz törvénykezési illetéket, gabonatizedet, haltizedete, kölestizedet, szénatizedet, borpénzt, mátkaadót (noha ezt csak török házasulandóknak kellett egyéb helyen fizetniök), kendertizedet, hagyma és fokhagyma-adót, lencsejárulékot, kert-adót, méhkas-adót, báránytizedet, fa-adót, répatizedet, faggyúgyertyatizedet, a mecsetek számára, káposzta, malom s szinte felsorolhatatlanul

sokféle egyéb adókat. Pénzzel kellett megfizetni a botbüntetés váltságát, volt kardtok-pénz, sőt *bidát* is, azaz a török szemében tisztátlan sertés tartása miatt fizetett váltságpénz is. Ha valaki nem természetes halállal mult ki, akkor vérpénzt kellett családjának, néha az egész falunak fizetnie. Mikor egy asszonynak kútba fulladt a gyermeke, vérpénzt fizetett, és Somogyban *ma* is azt mondja a közmondás, hogy „a szerencsétlenség *kétszer* kár“.

Ezt a híres szandzsákot, (jelképesen összeölelve a két legnagyobb történelmi megrázkódtatást) *ma* úgy nevezik, hogy: *Török-Koppány!*

Törökkoppány *ma* kicsiny falucska. A török város nyomait rendszeres ásatás itt még nem tárta fel. Templomában az első mellékoltár képe Szent Lászlót ábrázolja.

Koppány apánkon és a törökhagyáson túl a harmadik *ma* is élő történelmi hagyomány Somogyban: Szent László tisztelete.

Alig van falucska, ahol ne volna legalább egy kis szobra a templomban. Öreglakon tudják az emberek, hogy a közeli *Kupa* hegyen Szent Egyed hitvalló tiszteletére emelt, hajdani bencés monostort Szent László alapította és tudni vélik, hogy teste, mielőtt Váradra vitték volna, itt, frankus bencései között nyugodott egy ideig. Somogyvárott szobra van a templomban Szent Lászlónak. Somogytúron, Bozsok Cecil „szentes“ öregasszony még tudja Szent Lászlóról, a „maguktól elinduló, halottaskocsit húzó lovak legendáját“, de más, babonás elemekkel összekeverve, így mondja el:

„László napján azért kell gyertyát égetni, hogy a halott visza ne járjon mer kegyes László király is visszaindult a házában halottan, amér nem az akarata szerint temették volna el. A halottnak meg kell tenni az utolsó kívánságát.“

A hajdani, somogyvári bencés kolostornak *ma* már csak métermagasak a romjai. Azokat is vad anpelopszis borítja be. Körötte szőlőtáblák virítanak. Csodálatos egymásutániségben itt Koppány földvárán felépült Szent László bencés monostora, ezt lerombolta, illetve várrá alakította át a török.

Ez a kronológiai sorrend nem általános Somogyban. Szent László tisztelete igazában a törökhódoltság *után* kezdődött el. Karádon, például mikor a török hódoltság megszűnt s épülni kezdtek ismét országszerte a földig rombolt templomok, szép új kis barokk templom emelkedett. 1745-ben lett készen s az *akkori* karádiak a törökhódoltság rémségei után Szent Lászlót választották templomuk pátronusául. A főoltáron *ma* is látható képe: haja olyan szürke, mintha nem a délces, ifjú harcosról, hanem az országvédő, bölcs apa-királyról akarna szólni. Csatabárdját békésen engedi lába elé, míg *nyitott* szívében az a kis Jézus ül Szent Anyja karján, akit Koppány hajdani népe, annyi ellenállás *után* végre olyan nagyon a szívébe zárt, hogy onnan többé semmi ki nem törölheti.

Mert mélyen vallásos a somogyi ember.

Szent László ünnepét ma ugyan már nem tartja meg s nem tartotta már húsz évvel ezelőtt sem, „hiszen éppen a nevenapján van az aratás, meg vásárt is László napkor szoktak tartani.“ De ezt *éppen olyan* restelkedéssel mondja, mint amilyen védekezéssel, emlékéit szépítve emlegeti Koppányt. Lehet-e véletlen, hogy az országvédő szentek közül Koppány népe éppen Lászlót fogadta szívébe?

Egyes források szerint Szent László távoli nagybátyjára, Koppányra külsejében, természetében, szépségében, bátorságában, gyorsaságában, egyszóval alkatában is, hasonlított. Ezt persze nem tudhatta a késői somogyi nép. De mégis a magáénak tudta érezni. Kétségtől ő volt az, aki négy évtized vérzivatarra *után*, békét hozott erre a tájra.

Szent Istvánt a nemzet elismerte: Lászlóban ujjongva ismerte fel a régi, magyar hagyományoknak és az új, krisztusi hitnek kompromisszum nélküli egybeötvözőjét. Hiszen László volt az, aki a régi pogány magyar mítosz esodaszarvasát látni vélő Gejzának ezt mondta: „*Nem szarvas volt az, hanem angyal, Istentől hozzád követ*“.

A nép a kereszténységgel László alatt békült meg. Lelkébe akkor fogadta a Szent Lelket Krisztus által, mikor a esodaszarvasnak „*magától*“ angyalszárnya nőtt. Multját, sérelmeit, Koppány emlékét ennek a somogyi tájnak az embere a László idejében tudta végre feloldani. Meggyőződése szerint azért tiszteli ma is. Mert a hagyománytisztelet, ha nemcsak a negatív oldaláról nézzük, jelent kiegyensúlyozottságra való törekvést is. Az újnak felvételét a régi kiirtása *nélkül*. Szelíd egymásrahatást. Harmóniát.

Az utas legalább is így látta a régmultat ma is élő őrző somogyiak között, a hagyományok földjén.